

Una estètica de la pedagogia

Salvador Ferrer Alemany
Educador
salfeal@hotmail.es

Rebut: 25-10-2018
Acceptat: 21-02-2019

Resum

Cada aspecte en aquest article, des de la teoria a les experiències, m'ha ajudat a albirar la idea que la creativitat és un aspecte de l'ésser humà que implica tots els aspectes de la vida. Amb la creativitat la gent tracta d'entendre el món que l'envolta, comunicant les seues idees amb els altres i implicant-se en les comunitats on viuen. Totes aquestes qüestions juntament amb les emocions i la llibertat ens permeten actuar en els llocs públics on la interacció i el llenguatge són la clau per compartir i aprendre. Nosaltres contemplem les activitats artístiques com a mediació entre aquestes propostes i el públic, sent ambdós agents actius. El que busquem en aquestes pràctiques artístiques són espais d'interacció on els alumnes puguen aprendre a relacionar-se i adquirir coneixements compartint i experimentant pràctiques pedagògiques innovadores amb la reflexió, la crítica i el debat.

Paraules clau: situació d'interacció, educació, art contemporani, emocions, experiència, identitat, reflexió i llenguatge

Abstract

Every aspect in this article, from the theory to the experiences, helped me to shape the idea that creativity is a human aspect which involves all the life's ways. With the creativity people try to understand the world around them, communicating their ideas with others and getting involved in the communities where they live. All those questions along with the emotions and the freedom let us act in public places where interaction and the language are the clue to share and to learn. We contemplate art activities as mediation between these proposals and the public, being both active agents. What we are looking for in these artistic practices is interaction spaces where all the pupils can learn to relate to each other and to acquire knowledge by sharing and experimenting new educational practices through reflection, criticism, and debate.

Keywords: *situated activity, education, contemporary art, emotions, experience, identity, reflection, and language*

Introducció

«Prenc la paraula estètica en la seua accepció etimològica; a saber, com la facultat comuna de sentir o experimentar»

Michel Maffesoli

«A voltes és recomanable no descobrir els indrets on la imaginació ha estat primer. El risc de desencís és inevitable. Qui diu paisatge diu veritat i diu mentida»

Begonya Pozo (A contracor)

Des del descobriment de la consciència, almenys en l'època moderna, des de Descartes, aquesta ens ha servit com a refugi per a conèixer i com a oportunitat per a créixer; també, malauradament, per a destruir i explotar. Més proper amb el temps, amb l'obra de l'artista xativí Artur Heras, vaig aprendre que el dubte acompanyat de la ironia ens fa éssers, si cap, més complets; més preparats per a enfrontar-nos als reptes que nosaltres mateixos ens proposem.

Dit açò, sense ser massa crític amb mi mateix, envers la meua tasca docent, voldria explicar-vos com he arribat a donar unes pinzellades sobre una època per a mi fascinant o, més important tal vegada, a marcar un camí que encara continua i que espere que pugui influir i aportar idees i propostes a totes les persones interessades en la pedagogia, en l'art i en la vida. Perquè, en definitiva, ací parle de vida, d'experiència, de sentiments, d'emocions i de pràctiques.

Una profunda base sociològica, enfocada i basada en la microsociologia (Joseph 1999), sempre m'ha permès contextualitzar i analitzar les possibilitats i recursos disponibles al nostre abast, per definir i viure les situacions des de la interacció social, on la llibertat radical, sempre creativa, ha marcat cada vegada més la connexió entre tots nosaltres, els lligams que compartim, deixant una empremta duradora i permanent dintre del nostre cor. Així és com, a força d'experimentar i interactuar, aprenem a ser millors persones. Compartim sempre a l'àgora, a la plaça, al carrer... als espais públics (Arendt 1997).

Hi hauria, per començar una xicoteta biografia, anar-me'n uns anys enrere on tot va començar. Els meus estudis, el meu treball, les meues primeres experiències escolars... tot plegat es tracta d'una cosa evident, encara tardaria a estar preparat. Tot procés forma part d'un llarg aprenentatge on la part principal d'aquest camí analitzat amb una mica de pers-

pectiva no és cap altra cosa més que l'estima. Sense estima per la gent que t'envolta, per les coses que fas, per tu mateix, no hi ha res. La gent que he estimat durant aquests anys m'ha dut a desenvolupar tot un potencial per crear connexions i lligams perdurables en el temps i la memòria. Crec honestament que sense aquesta estima mai haguera sigut capaç d'aportar res. Així mateix, sovint pense que no he estat jo la base d'aquest procés, diguem-ne, pedagògic. Sempre he pensat que un dia podria donar-se la possibilitat de fer aquest pas, però no sabia ben bé com. D'altra banda i sense voler restar mèrits a allò que hem aconseguit fer, en plural, doncs sense la complicitat de les persones que t'envolten res pot arribar enlloc, a vegades pense que no hi ha per a tant. Fins i tot, m'atrapa el dubte i certa inseguretat. No pense, de tot cor, que aquests dubtes siguen dolents, ans al contrari, aquests sempre són necessaris per a anar endavant, sempre endavant.

Tot el que he comentat fins ara m'ha definit com el que sóc, però voldria anar més enllà de la meua biografia per accentuar tot el que hem produït i estem produint al món educatiu amb l'art contemporani i la teoria social que emana del seu interior, de la reflexió que provoca, també l'estranyament i sorpresa, emoció, incomoditat o rebuig, però sempre et fa pensar i després de tota reflexió i pensament, amb les possibilitats adequades, esdevé l'experiència i la interacció amb els altres. Des d'aquesta és com el subjecte, l'ésser humà, i la societat es construeixen, amb l'ajuda del llenguatge i la cultura pròpia.

Seguint aquesta línia, idees o conceptes com els proposats entre d'altres per Eduardo Chillida, Dora García, Isidoro Valcárcel, Cristina Lucas, Enric Casasses, Joseph Beuys, Mahatma Gandhi, Satish Kumar, Nelson Mandela, Hannah Arendt... sempre m'han ajudat a abastar un enteniment més exhaustiu i profund de la nostra comunitat i cultura, tant del meu país com de la humanitat en el seu conjunt. Aquesta idea l'agafe del concepte que Gandhi pren de la natura: *Swaraj* (Kumar 2013: 71), i que jo sempre he intentat transmetre allà on hi he estat. L'estima per la nostra terra i el respecte i admiració per qualsevol ésser humà, no importa la seua condició o procedència. Aquesta reflexió més filosòfica sempre ha anat lligada a una pràctica més metodològica on l'arrel d'actuació ha estat, seguint a Satish Kumar, en el ser, el fer, conèixer i conviure. Aprenem fent, però amb estima, respecte i dedicació. Uns altres referents, en una etapa personal més combativa, van ser el subcomandant Marcos (Le Bot 1996)¹ i Joseph Beuys (Bodenmann-Ritter 2005). Amb el primer vaig assolir la importància de la dignitat, tan individual com col·lectiva, i amb el segon, la radicalització democràtica i la llibertat absoluta per crear, ensenyar i aprendre.

1. *El más bello homenaje que se ha hecho a los zapatistas fue el de aquella joven indígena del mercado de San Cristobal de las Casas cuando dijo: «Ellos nos devolvieron la dignidad».*

Projectes i experiències

«Jo no prometo res, només camino»

Joan Salvat-Papasseit

El setze de maig de l'any 2018 va ser una data per recordar. A la sala Pere i Joan Coromines de l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona, la Fundació Joan Profitós atorgava una menció honorífica a l'assaig «Art i pedagogia. Pràctiques i experiències a l'escola de Benicolet». En llegir-se el comunicat per part del jurat s'esmentava aquest treball mereixedor d'un reconeixement especial amb el comentari de ser un treball reflexiu per fomentar el debat entre l'alumnat a l'escola i per a ajudar-lo a adquirir esperit crític a partir d'experiències filosòfiques, sociològiques, estètiques i artístiques centrades en l'art contemporani. Tot plegat,

ajudar a la formació integral de l'alumnat en les etapes d'infantil i primària del CRA Riu Vernissa utilitzant eines de l'art contemporani.

Podeu imaginar-vos tot el que va significar aquest reconeixement per a la història de l'escola rural valenciana, per als nostres pobles, per a les Comarques Centrals i per al País Valencià. Perquè una premissa bàsica en la nostra tasca pedagògica és el context sociocultural on té lloc. Un reconeixement per a tota la comunitat educativa que formà part dels nostres projectes: alumnat, docents, famílies i gent dels pobles.

Els nostres projectes principals han estat divulgats merescudament, ja que aquesta faceta ens preocupa de veritat perquè creiem que s'ha de donar l'oportunitat a la gent, siga professional o particular, de conèixer el nostre treball. Per tant, comentaré projectes que han tingut cert ressò i han estat publicats degudament i d'altres que no tant.

Sense ser massa conscient vaig començar jo mateix una obra artística personal que va durar uns quants anys i que també he divulgat paral·lelament als projectes artístics desenvolupats a l'escola. I dic que no era massa conscient perquè uns anys després vaig conèixer una història molt bonica sobre Gandhi i el sucre i tot trobà una explicació adequada. La història, per si no la coneixeu, tracta d'una mare que no podia fer que el seu fill deixara de menjar sucre, ja que era diabètic i estava en perill la seua salut. Aleshores anà a veure a

Gandhi per demanar-li consell i Gandhi després d'escoltar-la li digué que en eixe moment no podia fer res, que tornara en dues setmanes. La dona sorpresa li donà les gràcies i així ho va fer. Al cap de quinze dies tornà amb el seu fill i Gandhi li digué al xiquet mirant-lo als ulls que deixara de prendre sucre. La dona estranyada que això no ho hagués fet la primera vegada, Gandhi li contestà que quinze dies abans ell també prenia sucre². Aquesta història, per a mi fascinant, ens ve a dir que si u no experimenta per si mateix les coses, no les podrà aprendre i menys encara, transmetre.

Aleshores tot el procés d'investigació i experimentació personal es va produir al mateix temps que pretenia posar en pràctica a l'escola la potencialitat de l'art contemporani i involucrar tota la gent de la comunitat en la canalització d'aquestes pràctiques. La idea sempre ha consistit a crear processos col·laboratius, comunitaris, per compartir, on tothom tinga alguna cosa a dir.

Els meus inicis van ser un poc curiosos. Per exemple, a Oliva, al col·legi Alfadalí em van proposar posar en pràctica un taller de ceràmica, ja que disposaven d'un forn que feia anys que no havia utilitzat ningú. Sense cap coneixement al respecte no vaig deixar passar l'oportunitat. Més tard, al col·legi d'educació especial Vall Blanca d'Ontinyent vaig tindre l'oportunitat de col·laborar tres anys en un taller de teatre, formació que després utilitzaria en els nostres projectes, donant una importància cabdal a l'escenificació artística, al cos com a objecte artístic, la interpretació i interacció en una situació determinada... en aquest mateix sentit els teatres que vam escriure i escenificar a l'escola de Benicolet ens van ajudar en la mateixa línia.

Però va ser quan em vaig ocupar dels xiquets i xiquetes de primer de primària a Benicolet, un grup al qual jo em trobava fortament vinculat i identificat, quan vam començar a experimentar, concretament amb l'expressionisme abstracte de Jackson Pollock («action painting»). Aquest grup va funcionar com un grup de control a partir del qual dos anys més tard es convertiria en el primer gran projecte d'una certa magnitud també expressionista que acabà amb una obra emblemàtica penjada al vestíbul de la Casa de la Cultura de Benicolet.

Molts dels grans projectes que comentaré en aquest article no tindran el protagonisme principal doncs ja van ser suficientment explicats en altres articles i al llibre «Art i pedagogia». Tot i així, tractaré d'explicar les seues claus i propostes a l'hora d'entendre el perquè del seu èxit i repercussió.

Altres projectes que ens han ajudat a, diguem-ne, perfeccionar les nostres estratègies pedagògiques foren per exemple un taller de gravat amb el qual aprofitarem la seua realització

2. <http://www.mercedesullod.com/cuentos/predicar-con-el-ejemplo/?lang=ca>

per a visitar el taller de l'artista plàstic, il·lustrador i gravador gandià Daniel García, qui ens convidà al seu estudi amb l'ajuda i complicitat d'alguns familiars. Un altre projecte força enriquidor el duguerem a terme a l'escola d'Almiserà, a l'etapa d'Infantil, amb la col·laboració inestimable de les famílies. Es va tractar d'una proposta creativa i innovadora amb APPS³. Tot siga dit, aquest taller ens va donar l'oportunitat un any més tard, el curs 2017-18 de posar en pràctica un projecte magnífic homenatge al pintor expressionista abstracte Mark Rothko, «Color i emoció»⁴, on, d'una manera transversal, vam utilitzar la metodologia multigràu per deslocalitzar activitats del currículum dintre de l'espai expositiu; hi va participar alumnat i docents de tot el CRA, familiars i gent de fora de l'escola. Aquests dos últims projectes queden fora del reconeixement del premi atorgat per part de la Fundació Joan Profitós per una part; d'altra banda han tingut la continuïtat inesperada perquè sempre és

3. <https://www.educacionrespuntocero.com/experiencias/reto-pedagogico-aplicaciones-educativas-infantil/62078.html>

4. <http://crariuvernissa.blogspot.com/2018/05/mark-rothko-curs-2017-18.html>
<https://www.educacionrespuntocero.com/experiencias/mark-rothko-color-emocion-proyecto-arte/90018.html>

difícil posar en pràctica iniciatives com aquestes i de moment han anat implementant-se. En aquesta direcció el curs 2015-16 vaig impartir a la Universitat de València l'assignatura Tècniques d'investigació qualitativa i vull comentar-ho perquè vaig posar en pràctica metodològicament estratègies extremes de l'art contemporani dintre del currículum de l'assignatura. Un dels objectius pretesos en aquesta manera de plantejar la docència és la de crear una sorpresa i curiositat en l'espectador, l'alumne, per fer d'ell o d'ella part activa en el procés educatiu que està donant-se, per a després, crear les possibilitats de reflexió, debat i construcció de l'experiència d'una manera comunitària o grupal. Podeu imaginar l'atordiment i estupefacció dels alumnes quan els vaig proposar aquesta mirada diferent.

Tornant als grans projectes, el primer que va trencar tots els esquemes de treball a l'escola i que li dedicarem tot el curs escolar fou la instal·lació artística «Connecta't». La instal·lació artística, expressió de l'art al segle XX, ens plantejà la possibilitat total de la interacció entre el públic i l'obra d'art, la idea de comunitat. Una interacció entre art i vida, vida social. Un qüestionament del temps i l'espai en l'obra d'art on el públic és un element més. Aquest element serà el que originarà les preguntes al voltant de l'experiència estètica, molt més enriquidores en el procés d'aprenentatge que les possibles respostes que ens donen els considerats experts. Aquest projecte fantàstic, pioner en el nostre camí pedagògic, apareix registrat a l'assaig «Art i Pedagogia» i també aparegué mencionat en la revista digital Educación 3.0⁵. Amb la instal·lació ens llançarem a projectes d'aquesta envergadura, uns realitzats i uns altres pendents de trobar el moment oportú, però amb la planificació preparada. Un d'aquests projectes no realitzats, en la línia performativa que hem explotat, té a veure amb la figura de l'artista sèrbia lligada a la performance, Marina Abramovic, amb una càrrega interpretativa i situacional força encisadora. Aquest atractiu taller té a veure amb l'obra que representà al MoMA de Nova York l'any 2010 i que es va plasmar al documental: «Marina Abramovic. The artist is present».

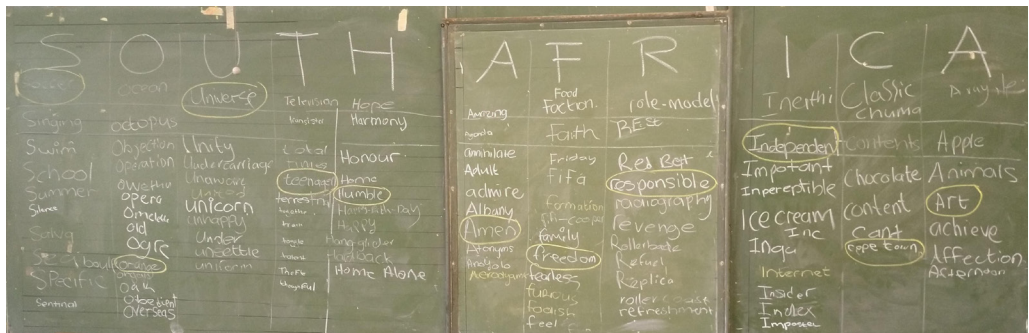
Els altres grans projectes que realitzarem a l'escola de Benicolet foren la retrospectiva que li dedicarem tot el curs escolar 2014-15 a l'artista plàstic i dissenyador xatí Artur Heras amb la realització de dinou obres, algunes de gran format⁶, i la intervenció artística a la plaça de l'Església de Benicolet en homenatge a l'artista britànica Gillian Wearing, premi Turner 1997. En concret ens vam inspirar en la seua famosa obra «Signs». Vaig tindre l'oportunitat de parlar amb ella quan inaugurà l'exposició individual l'any 2015 a l'IVAM a València així com amb Artur Heras per compartir inquietuds relacionades amb la tasca educativa. També

5. <https://www.educaciontrespuntoscerero.com/experiencias/el-arte-contemporaneo-como-experiencia-pedagogica/46293.html>

6. <http://crariuvernissabenicolet.blogspot.com/2014/11/artur-heras.html>
<http://revistafutura.blogs.uv.es/2016/07/04/artur-heras-art-i-pedagogia/>

va permetre enriquir-me molt els cursos impartits a l'IVAM «Entendre l'art» o alguna sessió impartida per Beatriu Codonyer al seu taller «Això no és art! És Artteràpia». Una conversa curta però intensa fou la que vaig tindre la sort de compartir amb Vicent Madramany, fundador del centre d'art contemporani «À Cent Metres Du Centre Du Monde» a Perpinyà, amb motiu de la inauguració de l'exposició d'Artur Heras «No ficció» al Centre Cultural La Nau.

Els últims reptes que he tingut la sort d'experimentar i posar, entre tots, en pràctica han estat realitzats un poc més lluny, a la comunitat Hangberg a Hout Bay, un suburbi de Ciutat del Cap, a Sud-àfrica, al Sentinel Primary School. Allà vam tindre l'oportunitat de treballar l'obra de l'artista afroamericà Willie Cole, més concretament la seua obra «How do you spell America», que nosaltres adaptarem a Sud-àfrica. Amb una clara vocació emocional on l'experiència és clau en tot aprenentatge, basant-nos en referències de la pedagogia Waldorf, vam ser capaços de crear connexions i lligams que recordarem sempre⁷.

Propostes

«Camine, observe, em detinc, mesure l'espai, olore l'ambient, pense, em sorprenç. Eixes són les reaccions que jo busque, per la meua part, en el públic. Pense que l'art actual és més intens com experiència que com a fàbrica d'imatges o objectes. És espai, és temps»

Dominique Gonzalez-Foerster

El meu interès radica bàsicament en la pràctica artística o simplement en la creativitat. Podem entendre millor i aplicar les pràctiques artístiques a partir de les propostes artístiques

7. <https://ontinyent.vilaweb.cat/noticies/sud-africa-i-la-vall-dalbaida-dos-ritmes-per-a-un-mateix-batec/>
<https://www.youtube.com/watch?v=-qPWtGNN7Q8>

contemporànies. L'aproximació pedagògica que es planteja en aquest escrit no sols té en compte un punt de vista, diguem-ne plàstic, sinó també una aproximació més complexa i vital. Contempla la teoria social, la microsociologia, teories pedagògiques com la pedagogia Waldorf o les comunitats d'aprenentatge amb les activitats d'èxit escolar, l'educació emocional, el mindfulness o atenció plena, etc. Metodologia que incideix en l'experiència per damunt de tot.

Allunyat de les estadístiques utilitze la sociologia per analitzar el comportament, sobretot en públic, la interacció social en una situació donada, sempre amb l'ajuda del llenguatge i amb la cultura que aquest representa. Com, en eixa interacció entre tots i totes construïm l'aprenentatge, la identitat i les normes amb les quals ens regim en la nostra vida quotidiana. No cal dir que és a partir d'aquestes normes com construïm la realitat, creem les nostres institucions, les transformem, doncs sempre estan subjectes a canvi, a crítica i a debat.

Tota aquesta manera d'enfocar l'educació és la que hem contemplat en les nostres activitats. A més a més a l'escola rural, al CRA, aquesta manera de compartir i construir lligams es fa més evident, per la possibilitat més gran de participació de tota la comunitat. Però entre nosaltres, els docents i els alumnes, i la resta de la comunitat s'ha de produir una mediació, per aclarir dubtes, gestionar la pluralitat d'interpretacions, la complexitat comunicativa... Però la radicalitat d'aquesta proposta és que la mediació sempre és complexa, lliure i compartida. Eixa és la connexió entre la tasca artística contemporània i l'educació. Que la mediació existent entre una obra d'art i el públic que podem comparar amb les nostres experiències i el fet de compartir-les amb les famílies i el poble on tenen lloc, produeixen l'efecte catàrtic on tots ens sentim identificats i aprenem de l'experiència. Sempre tenint present la interacció social, on tots els participants són agents actius, narradors, intèrprets i mediadors per si mateixos. Aleshores aquesta proposta arriba a la «comediació» entre l'escola i la comunitat, per generar diàlegs entre alumnat, docents, famílies i ciutadans. Creem processos col·laboratius, comunitaris, polítics... per compartir, on tots i totes tenim veu⁸.

La pedagogia sempre l'he contemplada com una activitat radical, tant en les formes com en els continguts. Què vull dir amb radical? Tan sols tenir present els plantejaments d'artistes com Isidoro Valcàrcel, Santiago Sierra, Dora García, Cristina Lucas, Jaume Plensa, Marina Abramovic, Doris Salcedo, Joseph Beuys, Artur Heras... els artistes contemporanis sempre

8. L'efecte transformador de l'educació es veuria reflectit en aquesta manera d'ensenyar i aprendre, en la línia encetada per les avantguardes de trencar els convencionalismes. L'artista, l'educador, el mediador haurà d'anar-se'n als marges per buscar la diferència, per poder allunyar-se de les convencions institucionals, l'escola també les té, i des d'eixos marges buscar transformar la realitat. Un punt de vista no exempt de dificultats que planteja el comissari i investigador Oriol Fontdevila a l'IVAM en la conferència: «Mediació. L'art en la seua condició de possibilitat», en setembre de 2018.

ens aporten una visió nova sobre la realitat social (Jiménez 2014). Amb la interacció i la crítica dels seus plantejaments estètics i artístics ens empenyen a ser-hi més conscients i a reflexionar sobre la societat en què vivim i en quins ciutadans volem convertir-nos. Recordeu de què parlàvem? D'educació, de vida, de ser.

Tornem a l'origen, al mediador, al pedagog, etimològicament l'esclau que acompanyava de la mà els xiquets a l'escola. Quina imatge més bonica. L'única pega és que el pedagog era un esclau i sols acompanyava els xiquets, no les xiquetes. Fins i tot en l'origen trobem una provocació i un atabalament que ens fa reflexionar, des del dubte, ens fa dirigir l'atenció vers una resistència activa. Des del feminisme, des de la igualtat, des del civisme, des de la justícia social... Tots ells valors que s'han d'ensenyar sovint amb la visibilització de la proposta artística contemporània, de denúncia social, sempre en defensa dels marginats, dels desvalguts. Recordem l'obra de Santiago Sierra «Presos políticos en la España contemporánea»⁹. Amb la provocació i la llibertat creativa ens va fer reflexionar a tot un país sobre grans temes, entre ells la llibertat d'expressió i els seus límits. No és això l'educació? Mostrar, provocar, impactar, dubtar, reflexionar, argumentar... per arribar a principis com la identitat, comunitat, llibertat i ciutadania. Volem ciutadans crítics, que sàpien argumentar, pensar per si mateixos, parlar amb sentit, per arribar a ser bones persones amb valors ètics però a més a més lliures. Si, ho sé, són grans paraules, però l'empeny mai l'abandonarem. No cal que estiguem a l'escola. Cada vegada que se sent que l'escola no ha d'educar, que ho ha de fer la família, que sols és la televisió la que educa, o les xarxes socials actualment... el meu desconcert és immens. No, tots eduquem i ens eduquem en societat, en comunitat. El subjecte, l'ésser humà i la societat es construeixen en la interacció.

I eixa interacció seguint a Hannah Arendt¹⁰ de nou té lloc a l'àgora, a la plaça pública, entre iguals, homes i dones lliures per mitjà de la política, l'activitat més noble dels ciutadans, doncs aquesta és la tasca que compartim entre nosaltres. Per tant, l'art com a gest, acció sempre dirigida a alguna cosa o a algú, sempre és polític, està destinat a denunciar, a visibilitzar, a mostrar les ambigüitats, les injustícies i les males pràctiques per tractar de qüestionar la immunització que crea el sistema en tots nosaltres.

Tot plegat, per acabar aquest apartat, podem concretar una mica més algunes de les propostes indispensables en la nostra tasca. Ja hem incidit en la mediació, en crear lligams i proposar reptes a la comunitat. Altres propostes són: prioritzar l'experiència en la recerca

9. https://elpais.com/cultura/2018/06/03/actualidad/1528039551_586305.html

10. El que més m'ha interessat sempre de la politòloga alemanya d'origen jueu és l'esforç que fa, com diu Cristina Sánchez, en recobrar el significat original de l'activitat humana per excel·lència: l'acció política i de l'espai públic on aquesta es manifesta. Lligada a aquesta acció ens trobem amb els conceptes d'experiència i la importància del llenguatge i nosaltres dintre de la nostra tasca pedagògica afegim el concepte d'interacció (Sánchez 2003).

del coneixement; crear i fomentar un estat emocional equilibrat, un ambient idoni per a la pràctica; fer les coses amb agraïment i estima; apassionar-se i motivar-nos amb allò que fem; tindre un objectiu clar, ferm i ser constant en copsar-lo, no importa els canvis i voltes que donem pel camí, però l'objectiu persistirà; compartir, treballar en equip, assegurar la confiança; plantejar preguntes més que respostes, doncs aquestes les intentarem resoldre entre tots i totes... Ens en quedaran moltes, com fomentar la llibertat des de la pluralitat, detenir-nos de tant en tant per poder mirar, per poder pensar, responsabilitzar-nos de les nostres accions i tantes altres que ens puguen venir al pensament. Eixa és la clau, les propostes no són unidireccionals, també es construeixen en comunitat.

Cloenda

«En sociologia, creatiu és buscar una veu pròpia. Però sols s'aconsegueix quan se li parla a algú. No es pot tindre veu pròpia per a parlar sol»

Richard Sennett

El meu laboratori d'aplicació d'idees i pràctiques ha estat, fonamentalment, el CRA Riu Vernissa, l'escola rural i més concretament, Benicolet, encara que després hem aconseguit entre tots donar-li continuïtat amb els alumnes d'Almiserà i Llocnou de Sant Jeroni, tots els tres pobles que formen el CRA, doncs també hi era Pinet però amb pesar va haver de tancar l'escola.

Una posició que he exercit a l'escola ha estat la d'una espècie d'*outsider*, concretament la d'estar a les voreres de la institució per aconseguir un efecte diferenciador que ha tingut efectes en trencar o qüestionar convencions. Diferent per a mi és sinònim de creatiu, innovador i transformador. Aquesta figura no la contemple com comunament es coneix dintre de la «Conducta desviada» o Teoria de l'etiquetatge, d'acord amb Howard Becker o Erving Hoffman, sinó més bé en la capacitat d'interactuar en les voreres institucionals on l'autoritat no és professional (status) sinó més aviat sinònim de respecte i prestigi (Arendt 1996). És el guany d'aconseguir les coses a través del reconeixement, sense coerció ni persuasió.

Una constant en la meua carrera pedagògica i en la meua vida és l'agraïment. Gràcies a haver-me involucrat en aquest ofici apassionant he viscut experiències de les quals estaré profundament agraït tota la meua vida. En primer lloc, l'oportunitat d'haver compartit moments inoblidables amb persones d'una alçada tremenda, criatures que espere que arriben a aconseguir els seus somnis, companys i companyes que em van acollir i m'han respectat i estimat d'una manera desinteressada i ferma, així com a totes les persones que han compartit el seu temps amb nosaltres. Pense amb Jesús Estruch, monjo budista, Juan

Villarroya, mag Potakum 2.0, l'escriptora Àngels Moreno, l'alpinista Angel Martín, l'agricultor Enrique Català, la tècnica de laboratori Mª Carmen Català... i tants més que no hi hauria espai per anomenar-los. Hi ha una fotografia que vam compartir a les xarxes el 25 de desembre de l'any 2015 que resumeix el que vull dir: «Som una gran escola. Ací estem acabant l'assaig general del teatre d'enguany. Falten algunes persones molt importants per a nosaltres: mestres, pares, iaies i alumnes que van deixant-nos any rere any, però que sempre els tenim presents. La vida no s'atura mai. Hem aconseguit crear, per damunt de tot, un lloc entranyable. Bon Nadal».

La meua formació, les meues inquietuds artístiques, la meua passió i convicció en la justícia social, la meua ideologia d'esquerres i el meu activisme valencianista sempre han sigut una constant on m'he sentit recolzat. Un altre fil conductor durant tota la meua trajectòria ha estat la d'intentar analitzar la teoria social implícita en qualsevol pràctica, en el nostre cas, educativa, artística i pedagògica, que moltes vegades ha anat més enllà. Parle d'identitat, de cultura i de poble. En aquesta línia sempre he actuat igual, haja estat a infantil, a primària, a secundària o a la Facultat. La base sempre ha estat el qüestionament, la sorpresa o la sacsejada interior que produeix qualsevol manifestació artística en l'espectador, per fer-lo pensar i actuar, sempre d'una manera reflexiva, justa i solidària. Sóc conscient que no sempre aconseguim aquests objectius però sí que possibilitem les oportunitats de debat, reflexió i conscienciació, buscant lligams i connexions.

Són fonaments que anem construint al llarg de la vida i que cadascú aprofundirà més o menys, des de la llibertat i la responsabilitat. A nosaltres sols ens pertoca acompanyar durant aquest camí a les personetes que els pares han deixat en les nostres mans. Som eixos antics esclaus, ara de les nostres conviccions, que agafem de les mans xiquets i xiquetes per mostrar-los altres visions del món, per experimentar altres realitats, diferents de la nostra, però igual de respectables i necessàries. Volem formar ciutadans que sàpien expressar-se i que siguen crítics amb el seu entorn i crear els lligams emocionals i les connexions socials oportunes per demostrar que tots nosaltres, vinguem d'on vinguem, amb la nostra diversitat, compartim inquietuds i interessos comuns.

Bibliografia

- ARENDR, H. (1996): *Entre el pasado y el futuro. Ocho ejercicios sobre la reflexión política*. Barcelona, Ediciones Península.
- ARENDR, H. (1997): *Qué es la política?* Barcelona, Paidós.
- BODENMANN-RITTER, C. (2005): *Joseph Beuys. Cada hombre, un artista*. Madrid, Editorial Machado.
- JIMÉNEZ, J. (2014): *Crítica en acto. Textos e intervenciones sobre arte y artistas españoles contemporáneos*. Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- JOSEPH, I. (1999): *Erving Goffman y la microsociología*. Barcelona, Gedisa.
- LE BOT, Y. (1996): *El sueño zapatista*. Barcelona, Anagrama.
- SÁNCHEZ, C. (2003): «Hanna Arendt», dins F. Vallespín (ed.), *Historia de la Teoría Política*, vol. VI. Madrid, Alianza.